

BIO-PSYCHO-SOCIO-SPIRITUÁLNÍ POHLED NA RODINU OPTIKOU PROBAČNÍHO PROGRAMU

Tat'ána Brodská

Občanské sdružení ZMĚNA

Abstract: *We start with an assumption a human being lives in various systems and every individual becomes a part of them. A "defect" in one particular part influences the whole system, which responds retrospectively to the way of its remedy. This is a way we try to cooperate also with a family of a juvenile offender within the framework of a probation programme or any alternative programme - alternative educational measures.*

Keywords: *Probation programme, offender, alternative educational measures, Probation and Mediation Service, Social & Legal Children's Protection Department, guardian - probation officer.*

1. Úvod

Poněkud krkolomný název příspěvku by se dal jednoduše shrnout pod termín „*holistický*“ *pohled*, ale záměrně jsem jej zvolila proto, že chci zdůraznit **biologické determinanty chování** jedince i rodiny jako celku. K tomu mě přivedla má **zkušenost s některými kolegy – pedagogy, psychology, sociálními pracovníky, kteří biologicky podmíněný faktor chování** opomíjejí a má živočišná specializace. Vyučila jsem se dojíčkou krav a doba strávená mezi zvířaty, zejména těmi, které mají stejně jako člověk pud stádnosti, mne dodnes v mé profesi sociálního pedagoga a etopeda velmi obohacuje. Ale o tom až později **V současné době pracuji v Občanském sdružení ZMĚNA jako hlavní lektor probačního programu Právo pro každý den, který zároveň administruji a koordinuji. Dále pracuji jako terapeut, facilitátor a mediátor, zejména v rodinné a sociální oblasti.**

Cílem příspěvku je ukázat „delikventa“ z **jiného úhlu pohledu**, upozornit na biologické limity vzorců chování a zákonitosti rodinného systému, které je vhodné při odborné intervenci respektovat.

2. Formulace problematiky

2.1. Probační program

2.1.1. Co je Probační program „Právo pro každý den“

Probační program je alternativní výchovné opatření Zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb. Probační program „Právo pro každý den“ (dále je PRP) je **interaktivní vzdělávací program** o zákonech, lidských právech, sociálních a komunikačních dovednostech, který učí mladistvé **znát svá práva, respektovat práva ostatních a přijmout odpovědnost za své chování a jednání**. Trvá cca 4 měsíce, ve kterých se s max. 12 klienty setkáváme v odpoledních hodinách na 2-3 h týdně. Cílem PRP je **snížení rizikového chování a recidivy** mladistvých delikventů, podpora jejich zařazení zpět do běžného života a tím přispění k žádoucí socializaci.

2.1.2. *Klienti probačního programu „Právo pro každý den“*

Klienty PRP jsou mladiství **prvopachatelé méně závažných provinění** (krádež, rvačka, ublížení na zdraví, poškozování cizí věci), tzn. chlapci a děvčata ve věku 15 - 18 let, kteří se dostali prvně do střetu se zákonem nebo se dlouhodobě pohybují na jeho hranici.

2.1.3. *Zařazení klientů do probačního programu „Právo pro každý den“*

Klienty do PRP **zařazuje soud pro mládež, státní zastupitelství pro mládež, OSPOD – kurátoři pro mládež, PMS – probační úředníci**. V přípravné fázi získáváme podrobnější informace o klientovi, jeho chování ve škole, o jeho rodině a prostředí, v němž žije. Klienti se k nám dostávají s jistou *nálepkou* „*delikventního*“ chování. V průběhu trvání probačního programu vychází najevo, že ve většině případů je příčina nežádoucího chování v rodině, např. nedostatek pozornosti a zájmu ze strany rodičů, nedůslednost či neshoda ve výchově, konfliktní vztahy mezi rodiči, aj.

2.2. **Spolupráce s participujícími institucemi**

2.2.1. *Formální spolupráce*

V rámci probačního programu „Právo pro každý den“ spolupracujeme s mnoha institucemi. V administrativní oblasti je to Ministerstvo spravedlnosti ČR, Pardubický kraj, Ředitelství probační a mediační služby ČR a nositel akreditace pro PRP Partners Czech, o.p.s. V praktické oblasti nejintenzivněji spolupracujeme se středisky Probační a mediační služby (v Ústí nad Orlicí) a jednotlivými pracovišti Oddělení sociálně právní ochrany dětí (dále jen OSPOD; Ústí nad Orlicí, Žamberk, Česká Třebová, Lanškroun, Králupy), dále pak v rámci multidisciplinárního týmu se soudem, státním zastupitelstvím pro mladistvé, policií, pedagogicko psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče a ostatními neziskovými organizacemi zabývajícími s kriminalitou mládeže a její prevencí.

2.2.2. *Spolupráce v praxi*

Přestože pracovnicí, se kterými spolupracujeme, jsou v první řadě „srdcaři“ jejich činnost se uskučňuje v intencích zákona, který minimálním způsobem upravuje práci s rodinou. V praxi to, zjednodušeně řečeno, vypadá tak, že instituce „vytáhne“ delikventa z „patologického“ prostředí, kde s ním s různou intenzitou pracují psychologové, speciální pedagogové, kurátoři, probační úředníci a jiní odborníci, kteří se snaží delikventovo chování společensky žádoucím způsobem ovlivnit. Po **časově, finančně i osobnostně náročném intervenci se klient vrací zpět do stejného prostředí, které se podílelo na vzniku nežádoucího chování**. To je neuspokojivé i pro samotné pracovníky, neboť výsledky zdaleka neodpovídají jejich vynaloženému úsilí.

Narůstající suma poznatků z praxe vede k závěru, že je účinné orientovat se na rodinu jako celek. Proto se snažíme pracovat i s rodiči klientů probačního programu. Od roku 2009 realizujeme s podporou Ministerstva spravedlnosti a Ředitelství probační a mediační služby ČR v rámci PRP pilotní projekt Individuální práce s rodinou mladistvého tak, aby se míra jeho rizikového chování snížila na minimum a nedocházelo k recidivě. Současný **právní řád upravuje spolupráci s rodinou minimálně**, proto je naše intervence založena pouze na dobrovolnosti. Základním předpokladem pro spolupráci je respekt a důvěra v rodinný potenciál změny s ohledem na její limity. Nejsilnější a nejvýznamnější stránkou je **vynikající spolupráce** se střediskem PMS v Ústí n/O a OSPODY v Ústí n/O, Žamberku a České Třebové, které jsou zastoupeny **hluboce lidskými profesionály, kteří mají nejen společný cíl, ale především cestu k jeho naplnění**.

3. Řešení problému

3.1. Individuální spolupráce s mladistvým a jeho rodinou v rámci PRP

3.1.1. Eklektický přístup

Při práci s rodinou využíváme **eklektického přístupu**, kdy z pestré teoretické základny (pedagogika, psychologie, biologie, etologie, neurologie, psychiatrie, etopedie, psychoterapie) skrže naši osobnost a životní zkušenosti filtrujeme takové přístupy, které jsou pro rodinu a klienta vhodné.

Zde si dovoluji udělat malý historický exkurz do vlastní puberty: mé divoké dospívání by dnes splňovalo znaky mnohé poruchy, delikventního chování, a možná i psychiatrické diagnózy! Protože jsem se chtěla výrazně vymezit vůči svým intelektuálním rodičům, vyučila jsem se dojíčkou krav. Posléze jsem si dodělala maturitu a dálkově vystudovala tři vysoké školy – bakalářský studijní program *sociální patologie a prevence*, magisterský program *sociální pedagogiky* a doplňující magisterský program *etopedie*. Bakalářskou i diplomovou práci jsem věnovala tématům využití zooterapií ve výchově dítěte, resocializaci a reedukaci. Účastnila jsem se mezinárodních zooterapeutických konferencí, z nichž vyplynula dlouhodobá spolupráce s odborníky, nejčastěji etology. Tato oblast mi umožnila rozšířit profesní rozhled, zejména ve vnímání paralel mezi chováním lidí a zvířat.

Při spolupráci s klienty PRP i jejich rodinami tyto rozdílné životní zkušenosti hojně využívám a dokáží se dobře vcítit jak do role „problémového dítěte“ tak i jeho rodiče, neboť jsem sama matkou divokého patnáctiletého teenagera.

3.1.2. Biologie versus delikvence

Příroda vybavila mláďata, i ta lidská, **specifickými mechanismy**, které zajišťují jejich **socializaci**. U dětí je to mj. *nápodoba a identifikace*. Dochází k osvojování hotových vzorců chování, jež jsou charakteristické pro identifikační model. Tendence k identifikaci souvisí s potřebou malého dítěte neztratit vazbu s citově významnou osobou. Dítě, které vyrůstá v patologickém prostředí, bude s největší pravděpodobností patologické rysy ve svém chování také vykazovat.

Delikventní chování je u většiny našich klientů 1) **voláním o pomoc**; 2) normální **biologickou reakcí** na určitý podnět. Společnost někdy kriminalizuje a zbytečně „nálepkuje“ některé biologické odpovědi organismu a svou pozornost soustředí spíše na důsledek, nikoli příčinu, jež pramení nejen z rodiny, ale i z celospolečenského klimatu.

Dítěti chybí láska, bezpodmínečné přijetí, pozornost, respekt nebo hranice. Rodiče nemusí rozumět tomu, co po nich dítě chce, protože sami přijetí, lásku apod. nezažili. Je to jako by byl rodič prodávacem v cukrárně a dítě zákazníkem požadujícím každý den uzeninu. Rodič může být frustrován neuspokojeným dítětem, cítí konfrontaci se svou rolí rodiče ze strany dítěte, případně ze strany školy, OSPODu či jiné instituce. Jeho pocity napadení a ohrožení se mohou nevhodnou intervencí ještě prohloubit a tím se zmenší již tak malý prostor pro žádoucí změnu.

Příklady z probačního programu: Dcera je odmítána matkou, s otcem se nestýká. Upozorňuje na sebe špatným prospěchem a porušováním pravidel jak doma, tak ve škole. Syn má velmi zaměstnané rodiče, kteří na něj nemají čas. Své povinnosti si plní (a rád) jen v jejich přítomnosti a pod dohledem. Další klient byl s matkou v opozici vůči otci, který byl agresivní a pil. Syn se dostal do PRP pro zneužívání alkoholu.

3.1.3. Rodina jako bio-psycho-socio-spirituální jednotka

Díky propojení různých oblastí vnímáme člověka i rodinu jako **bio-psycho-socio-spirituální jednotku**. **Bio** složka je fyzické tělo, jeho stav, buňky jako základní stavební kámen člověka; sem patří i vrozené pudy a instinkty, které se dají samozřejmě ovlivnit, nikoli odstranit nebo zcela potlačit. **Psycho** složka označuje psychické procesy člověka. Psychika má biologický základ, je vybavena funkcemi, které umožňují plnit biologické cíle, jako jsou instinkty, učení, vnímání. Na vyšší vývojové rovině umožňují adaptaci na sociální a kulturní prostředí a mají schopnost je měnit. **Socio** složka vnímá vztahy mezi jedinci i skupinami, zkoumá vztahy k prostředí, v němž žijí. A **spirituální** složka se zabývá otázkami a úvahami týkajícími se smyslu života, víry, existence něčeho vyššího, přesahujícího nás samé, naše bytí.

Při naší práci se na rodinu díváme jako na **živý organismus**, kde má každý orgán / jedinec své místo. Pokud orgán, nebo jedinec v systému není na svém místě nebo zde dokonce chybí, způsobí to v organismu / rodinném systému různou intenzitu disharmonie.

Rodinná terapeutka Virginie Satirová se odkazuje na mnohé studie, které prokazují, že rodina se chová jako jednotka. Pokud má některý z členů rodiny problém, který se projevuje symptomy, všichni ostatní členové rodiny jeho bolest nějakým způsobem vnímají.

Podle Jacksona a jeho koncepce rodinné homeostázy se rodina chová způsobem, který má potenciál vést k rovnováze v interpersonálních vztazích. Členové rodinného systému tuto rovnováhu otevřeně i skrytě udržují. Pokud je rovnováha ohrožena, členové rodiny vyvíjejí obrovské úsilí pro její udržení. (v tomto ohledu může být intervence zvenčí kontraproduktivní). Povahu rodinné homeostázy ovlivňuje charakter manželského vztahu. Manželský vztah funguje jako osa, okolo které se formují všechny ostatní vztahy v rodině. Partneri jsou „architektky“ rodiny. Proto je nutné se v rámci možností profesionální intervence zaměřit i na rodiče. Zde je na místě si uvědomit intervenční limity, neboť každý rodič má zvnitřněné hodnoty a vzorce chování ze své původní rodiny.

3.1.4. Individuální spolupráce s rodinou v praxi

V rámci individuální spolupráce seznamujeme rodiče s mechanismy rodinného systému, jeho fungováním, hierarchií a umístěním jednotlivých členů. Hovoříme o biologické podmíněnosti určitých reakcí, klíčích jak je rozpoznat a jak s nimi zacházet. Vycházíme z předpokladu, že **mají klienti i jejich rodiče důvod ke svému chování a jednání**, jen třeba neznají motiv a nebo si s ním nevědí rady. Zde uplatňujeme citlivý osobní, individuální, a zejména z o d p o v ě d n ý přístup. Uvědomujeme si, že naše zpráva může ovlivnit mladistvého i jeho rodinu na celý život.

Od roku 2010 využíváme v práci s rodinou i **mediaci** – mezi rodiči a dětmi, mezi rodinou a institucí i mezi rodiči samotnými. Tuto metodu považujeme za převratnou zejména v její účinnosti. Mediace ošetřuje zájmy a potřeby jednotlivých stran, jejichž odhalení, pojmenování a uvědomění vede k oboustrannému dodržování společné dohody.

S tímto přístupem máme úspěch i u klientů PRP. Přestože k nám klienti nepřicházejí za odměnou, do programu chodí rádi a někteří dokonce přicházejí na doporučení svých vrstevníků nebo jejich rodičů. Klienti na PRP dojíždějí 15 - 20 km z okolních měst a obcí. Snažíme se vytvořit bezpečné a důvěrné prostředí, které podporuje vznik osobního a přesto profesionálního vztahu, který klienty významně ovlivňuje a vytváří prostor pro žádoucí změnu.

Lektoři PRP stojí v nezávislé pozici vůči orgánům činným v trestním řízení (OČTŘ) a tím jsou vnímáni i ze strany klientů jako podpůrný prvek, kterému lépe rozumějí. Prostřednictvím navázání lidského, důvěrného, neformálního, přesto profesionálního vztahu se zlepšuje komunikace mezi oddělením sociálně právní ochrany dětí (OSPOD), Probační a mediační

službou (PMS) a klienty. Dochází k lepšímu pochopení klienta a celé jeho situace jak ze strany klienta, tak i všech zúčastněných. Spoluúčastí a spoluprací rodiče se přinese společné téma do rodiny, což napomáhá ke vzájemné komunikaci. Dítě se v problému necítí samo, každý z rodiny si nese „svůj díl“ odpovědnosti. Lektor může rodičům i klientovi pomoci v komunikaci s ostatními institucemi (škola, OSPOD, PMS). Dále má možnost i velmi neformálně nahlédnout do přirozeného prostředí klienta a vnímat tak situaci v celkovém kontextu. Na základě těchto informací mohou lektori do probačního programu zařadit lekce týkající se aktuální situace v rodině (komunikační dovednosti, nenásilné řešení konfliktu, právní informace – trestní, občanský, pracovní zákoník, zákon o rodině).

4. Závěr

Člověk žije v různých systémech a každý jednotlivec je jejich součástí. „Porucha“ v jednotlivé části ovlivňuje celý systém, který zpětně reaguje na způsob její nápravy. Proto se v rámci probačního programu snažíme pracovat i s rodinou mladistvého delikventa. Současný právní řád se soustředí zejména na trestní a výchovná opatření pro mladistvé. Odborníci z řad pedagogů, psychologů etopedů a sociálních pracovníků dlouhodobě volají po zákonných motivačních nástrojích pro rodiče, které by je vedly k aktivnímu způsobu řešení dané situace (např. po vzoru Velké Británie, kdy rodič mladistvého klienta probačního programu je současně do obdobného programu zařazen).

Cílem příspěvku bylo ukázat LASKAvější pohled na „delikventa“, upozornit na biologické limity vzorců chování jedince i zákonitosti rodinného systému, které je vhodné respektovat při odborné intervenci.

Chceme poukázat na potřebu zaměřit **více intervenční pozornosti na příčiny** delikventního chování a ty se snažit v rámci biologických, společenských i ekonomických možností **efektivně řešit**.

Bio – psycho – socio – spirituální pohled na jedince i rodinu pomáhá lépe porozumět nejen rodině, která se potýká s různými těžkostmi, ale také obecným principům života i sobě samým.

Závěrem chci poděkovat kolegům kurátorům a probačním úředníkům za jejich snahu a hluboké lidské nasazení v jejich nelehkém povolání (kdy jim administrace ubírá cenné síly pro přímou práci s rodinou). Vážím si jejich intenzivní a bohužel mnohdy nedocenené práce, bez níž by nebylo možné dosáhnout jakýchkoli výsledků.

Vážené kolegyně, vážení kolegové, děkuji za vaši práci na naší společné cestě.

Použité zdroje:

- [1] VÁGNEROVÁ MARIE. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. 1. vydání. Praha: Portál, 2000. 528 s. ISBN 80-7178-308-0
- [2] SATIR VIRGINIA. Společná terapie rodiny. Portál, 2007. 216 s. ISBN 978-80-7367-303-1
- [3] RUPPERT FRANZ. Trauma a rodinné konstelace: duševní štěpení a jejich léčba. 1. vydání. Praha: Portál, 2008, 240 s. ISBN 978-80-7367-367-3
- [4] PAVELČÁK IVO. Příručka sebeobrany pro učitele a pro statečné rodiče. 1. vydání. Liberec: Pavelčák, 2008. 100 s.

Kontaktní adresa:

Mgr. Taťána Brodská
Občanské sdružení ZMĚNA
Písečná 55, 561 70 Písečná
Email: os.zmena@seznam.cz
Tel.: 603 950 472